ЮРИДИКАЛЫК АДИСТИКТЕРДЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ӨЗГӨ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУНУН ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

РАЕВА Т.Т.
ualibrary@mail.ru

Макалада кыргыз тилин юридикалык адистиктерде өзгө тил катары окутуунун ыңгайлуу технологиясын, анын ийкемдүү жол-жобосун, каражаттарын окуу ишмердүлүгүндө колдонуу жөнүндө баяндалат.

We can read at this urtide about suitable technologue about methods and different ways of lerning Kyrgyz language as a non native language at judicial proffessions.

Өлкөбүздө бүгүнкү күндө мамлекеттик тилге өзгөчө маани берилип, анын деңгээлин дагы жогору көтөрүгө көңүл бурула баштады. Биздин Республикадагы мамлекеттик тил жөнүндө кабыл алынган мыйзамга ылайык, аны жогорку окуу жайында окутуунун мазмуну, максаты, мааниси, орду кеңири аныкталып калды деп айтсак болот.

Ошондой болсо да тилди экинчи тил катары окутуу маселеси дагы чече турган бир топ милдеттерди биздин алдыбызга койду. Аларга азыркы жогорку окуу жайдын абалы, окутуу методикасы, окутуучунун билиминин жетиштүлүгү, жаңы технологияларды сабакта колдонуу, окуу китептеринин жетиштүлүгү жана талапка жооп берерлиги сыяктуу толгон-токой маселелер кирет.

Окуу процессин уюштурууга анын максатын, план-программасын, окутуунун мазмунун, окутуунун методдорун, окутуунун формасын жана каражаттарын, окутуучунун колдонгон ыкмасын жана педагогикалык деңгээлин киргизүгө болот. Ошого байланыштуу окутуунун ыңгайлуу технологиясын, анын ийкемдү жол-жобосун, каражаттарын окуу ишмердүлүгүндө колдонуу окутуунун технологиясына кирээри маалым. Биз жогоруда белгилегендердин бардыгы окуу процессинде сөзсүз түрдө чагылдырылышы зарыл.

Азыркы мезгилдин талабына ылайык кыргыз тилин окуу жайларында экинчи тил катары окутуу акырындап жолго коюлуп келе жатат.

Эгемендү Кыргыз Республикасында жашап жаткан бардык улуттардын өз тилдери менен бирге кыргыз тилин да ынтаа коюп студенттерге үйрөтүнүн чоң мааниси бар экендиги улам жыл өткөн сайын айкын боло баштады.

Мамлекеттик тилди башка улуттардын өкүлдөрүнө үйрөтү жана окутуу маселесин турмушка ашырууда негизги милдет – баарынан мурда кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун дидактикалык, лингвистикалык методикалык негиздерин иштеп чыгуу. Бул маселени талапка ылайык толук чечү үчүн юридикалык адистиктерге келечекте ээ болуучу студенттерге кыргыз тилин окутуунун азыркы күндөгү абалын, анын илимий-методикалык жактан жетишкендиктерин, кемчиликтерин, тажрыйба-табылгаларын аныктап, аны окутуунун жаңы технологияларын иштеп чыгуу өзгөчө мааниге ээ.

Студентер экинчи тилди күндөлүк турмушта жана атайын сабакта, оюн жана көңүл ачууларда, кыргыз элинин каада-салт, үрп-адат ж.б. маданий мурастары менен таанышууда өздөштүрүшөт. Ошондой эле студенттердин өздөрү жашап жаткан мамлекети жөнүндө жаңы түшүнүктөргө ээ болушуна, анын улуттук маданияты менен жакыныраак таанышууларына, башка улуттагы элдерди урматтоо, сыйлоо сезимдерин тарбиялоого жардам берет.

Кыргыз тилине үйрөтүүдө окутуунун жаңы технологияларын колдонуу абдан маанилүү. Башкача айтканда, окутуунун жаңы технологиялары студентке терең билим алып, аны эсинде дайым сактап турууга мүмкүндүк берү менен, күнүмдүк тажатма, окшош сабактардан куткарат. Ошондуктан, кыргыз тилин болочок юристтерге окутууда тилдерди бөтөн тил катары үйрөтүнүн дүйнөлүк масштабда таанылып, калыптанып калган методикалык табылгаларын чыгармачылык менен пайдалануу, аны окутуунун жаңы технологиялары менен шайкеш уюштуруу ар бир окутуучунун милдети.

Азыркы мезгилде өзгөчө көңүл бурулуп жаткан окуу процессин гумандаштыруу, демократиялаштыруу жана студенттердин окурмандык ишмердүүлүгүн, чыгармачылыгын, өз алдынчалуулугун калыптандыруу ар бир сабактан орун алмайынча окутуунун жаңы технологияларынын кеңири таралышы мүмкүн эмес.

Ал эми артка кылчайып, мектепте кандай окутулуп келгендигине көз чаптырсак, орус мектептеринде кыргыз тилин окутууда оош-кыйыштардын көп болушу, башкача айтканада, тарыхка кайрылып карасак 2-3-класстан тартып окутуу, окуу планына кирген сааттардын бирде аз, бирде көп болушу, программа жана окуу китептеринде берилген материалдын жетишсиздиги, баш-аламандыктар, 1960-жылдан кийин ата-энелердин каалоосу боюнча кыргыз тилинин окутулбай калышы, мектептен тышкаркы окуй турган китептерди бастыруу, мугалим кадрларды даярдоодогу кемчиликтер бул иштин алдыга жылышына кедерги болуп келген.

Мамлекеттик тил жөнүндө мыйзамды 22 жыл ичинде аткаруу процесси бул багыттагы иштерге өзгөртү, толуктоо, кошумчалоо иштеринин зарыл экендигин көрсөттү.

Ошого байланыштуу студенттерге кыргыз тилин окутуунун кызматы, мазмуну, түзүлүшү, ага коюлуучу дидактикалык талаптар коомдун өсүшү менен жаңыланып, тереңдетилип турууга тийиш. Азыркы мезгилде жогорку окуу жайларында кыргыз тилин окутуунун жогорку деңгээлге көтөрүлүшү, аны окутууга жаңыча мамиленин жасалышы, алардын мазмунунун жана түзүлүшүнүн түп-тамырынан бери өзгөрүшүнө шарт түзүдө. Ал эми аны өзгөртү окутуунун жаңы технологиялары менен тыгыз байланышта.

Кыргыз тили сабактары студенттерде байланыштуу речти угуп түшүнү жана өтүлгөн темалардын чектеринде жөнөкөй аңгемелешүнү жүргүзү жөндөмдөрүн калыптандырууну көздөйт. Кыргыз тилин адеп окута баштагандан тартып эле студенттерди речти угуп түшүнүгө үйрөтү өтө маанилү. Бул жөндөмдү өстүрү – оозеки речке окутуунун ажырагыс бөлүгү. Аны пайда кылуу узакка созулган машыгууларды талап кылат. Студенттер сабактын жүрүшүндө окутуучунун речин, фильмдерди, диафильмдерди коштогон диктордук текстерди угуп түшүнүлөрү тийиш. Бул учурда студенттерди өз ойлорун кыргызча билдирүгө, аларга жакын, түшүнүктү темаларды чагылдырган сүрөттөр, өткөн тема, угулган аңгеме боюнча суроо коюуга, суроолорго жооп берүгө үйрөтү керек.

Уйкаштуу, ритмдү материалды жаттатуу тилди өздөштүрүдө чоң мааниге ээ. Ошондуктан студенттерге өтүлгөн ырды жатка айттыруу аларга коюлган талаптардын бирин түзөт.

Уйкаштык чакан үзүндүлөрдү эстеп калууну жеңилдетет. Ырды жаттоо окуу ишине көп түрдүлүктү киргизет, оозеки речтин көндүмдөрүн өстүрүгө үлгүлөрдү топтоого көмөк берет. Жатталган үзүндү оозеки речке, багыттоочу көнүгүлөргө окшоштук боюнча формаларды түзүгө негиз боло алат. Бирок ырды туура тандоо маанилү. Ырда колдонулуп жаткан тааныш жөнөкөй лексика жана конструкциялар болушу зарыл.

Ыр менен иштөө бир нече сабактарда ырааттуу жүргүзүлөт, ага ар бир сабакта 7-10 минута бөлүнөт. Төмөндө жаттоонун үлгүсүн келтиребиз.

Окутуучу ырдын темасын айтат, анан ырды көркөм окуйт. Анан экинчи жолу окуйт жана студенттер менен бирге түшүнүксүз сөздөрдү орус тилине которушат. Андан кийин ыр хор түрүндө айтылып жаттатылат. Окутуучу бир сапты айтат, адегенде күчтү студенттер, андан кийин өздөштүрүсү начарлар да кайталашат. Аягында сапты хор менен бардыгы чогуу айтышат. Саптардан кийин куплеттер, анан ыр бүтүндөй жатталат.

Эгерде ыр менен иштөө студенттерди угуп түшүнүгө машыктыруу максатын көздөсө, тескерисинче жол менен барууга болот, адегенде текстеги жаңы лексика, сүйлөмдөр менен кеңкесири иштеп алып, анан гана жаттоого өтсө да болот.

Жатталган ырды кийинки сабактарда да кайталашат. Ырды жатка айтуу речтик иш-аракетин сүрөт боюнча сүйлөө, диалогго катышуу өңдү татаал түрлөрүнөн кийин колдонулуп, окутуунун түрлөрүн арбытат.

Бардык студенттер ырды жатташканына көзү жеткенден кийин окутуучу типтү сүйлөмдөр менен иштетүгө өтөт. Алар оозеки речтин көндүмдөрүн өстүрүгө арналган багыттоочу көнүгүлөргө негиз болот.

Кыргыз тилге өзгө тил катары окутууда негизги материал болуп белгилү жол менен тандап алынган лексикага негизделген типтү сүйлөмдөр эсептелет. Жаңы материалды түшүндүргөндөн кийин бышыктоо зарыл. Жаңы сөздү, конструкцияны түшүндүргөндөн кийин окутуучу аны жекече жана хор менен айттырат, алардын студенттер тарабынан туура кайталап айтылышына, эске тутулуп калышына жетишет.

Окуу материалын ийгиликтү түшүндүрү жана бышыктоо үчүн аны иштөөнүн ар кандай түрлөрүн колдонуп, көп жолу кайталоо зарыл. Мисалы, окутуучу «Мен киммин?» конструкциясын өтүп жатат дейли. Анын маанисин түшүндүргөн соң, «Мен студентмин», «Мен келечектеги юристмин», «Мен Юридикалык Академиянын 1-курсунун студентимин» сыяктуу типтү сүйлөмдөрдү көп жолу кайталатып, аларды жекече жана хор менен айттырат.

Мурда үйрөнүлгөн сөздөр, андан кийинки жаңы сөздөр маанисине карата баары ушул конструкция боюнча өткөрүлөт. Жаңы материал студенттердин ар түрдү иштери аркылуу берилет. Окутуучу кезек менен студенттерге жакын келип, ар түрдү буюмдарды көрсөтөт жана алардын атын айттырат. Ушул эле көнүгүнү окутуучудан кийин бир нече студенттер өздөрү аткарышат. Андан кийин конструкцияларды хор менен айтышат. Ошондон кийин эки студент чакырылат, алардын бирөө буюмду көрсөтөт, экинчиси жооп берет.

Андан соң ушул эле максатта түрдү оюндар пайдаланылат. Ошентип, конструкция боюнча көп жолу кайталап машыгуу ишке ашырылат.

Үлгү сүйлөмдөр менен иштөөдө башкы маани окшоштук боюнча сүйлөм түзүгө берилет. Грамматикалык эрежелерге өтө сейрек кайрылуу керек, а түгүл аларды окутуунун башталгыч этабында такыр эле колдонбой койсо болот. Кээ бир учурларда гана өтө жөнөкөй түшүндүрүлөрдү берү жетиштү. Типтүү сүйлөмдөр менен иштеп жатып тыбыштарды туура айтуу, интонацияны туура колдонуу жөнүндө кыска көрсөтмөлөрдү берип, дароо эле ал көрсөтмөлөр боюнча көнүгүлөрдү жасоо зарыл.

Туура айтуу, эреже катары, туурап кайталоо жолу менен жетишилет. Мында түшүндүрү менен көрсөтү колдонулат. Мисалы, орус жана кыргыз тилдериндеги бирдей тыбыштардын айтылышына үйрөтү жеңил (и, и, е). Ал эми орус улутундагылар үчүн татаал тыбыштарды айтууга үйрөтүдө дайым фонетикалык көнүгүлөрдү өткөрү керек.

Оозеки метод менен окутканда ар бир сабакта берилүчү жаңы материалдын санын так чектөө зарыл. Окутуунун биринчи семестринде ар бир сабакта 4 сөз, бир типтүү сүйлөм, экинчи жана үчүнчү семестринде 5-6 сөз, эки, үч типтүү сүйлөм берүгө сунуш кылынат.

Албетте, бир сабакта берилүчү жаңы сөздөрдүн, сүйлөмдөрдүн саны мындан аз же көп болушу ыктымал. Ал сөздөрдүн фонетикалык өзгөчөлүктөрүнө, сабактын мазмунуна, мурунку сабакта алынган даярдык, кийинки сабактарда бышыктоону улантуу мүмкүнчүлүктөрүнө жана башка көп факторлорго байланышат.

Өзгө тилдеги (кыргызча) речти көрүп кабыл алуу аны жакшылап эске тутуп калууга көмөк берет. Бул өзгөчөлүктү кыргыз тилин окутууда окууга жана жазууга үйрөтү менен бекемдөө пайдалуу экендиги окумуштуулар тарабынан аныкталган.

Бул суроолорго жооп берүдө төмөнкүлөрдү эске алуубуз зарыл. Студенттерди оозеки кыргызча речке үйрөтүдө окуу, айрыкча жазуу чоң мааниге ээ эмес. Окуунун жана жазуунун механизмдери студенттерде өтө көп кыйынчылыктарды туудурушат: алар өтө жай окушат жана жазышат, алар өзгө орфоэпияны жана орфографияны түшүнө албай кыйналышат.

Ошондуктан кыргыз тилинде окуу, жазуу практикалык сабактарда орчундуу орунду ээлебейт, окутуунун өз алдынча максатын түзбөйт, кийинки, аяктоочу мезгилде гана тил менен иштөөнүн бир ыкмасы катары пайдаланылат.

Окутуучу материалды түшүндүрүгө жана группанын жалпы чогуу иштеп жатканын бузбай айрым окуучулардын каталарын оңдоого кеткен убакыттан башка бардык мезгилде студенттердин кыргызча сүйлөгөнүн уюштуруу – эң мыкты метод. Буга эки ыкма жакындайт: хор менен машыгуу жана угуза сүйлөө, оозеки речке ар бир студент көпкө машыгуу менен гана үйрөнөт. Муну камсыз кылуу үчүн окутуучу чакан сандагы студенттер менен иштөөсү пайдалуу. Тайпалардагы окуучулардын саны 20дан ашпоо керек. Эгер ашса, группаны топторго бөлү зарыл. Мына ошондо гана кыргыз тилин өзгө тил катары окутуунун негизги максатына - студенттерди эң жөнөкөй оозеки речке үйрөтүгө жетишүгө мүмкүн.

Ар бир практикалык сабакта окутуучу төмөндөгүлөргө өзгөчө көңүл буруусу абзел:

-кыргыз тили сабагында студент байланыштуу речти угуп түшүнү жана өтүлгөн темалардын чегинде жөнөкөй аңгемелешү жүргүзү жөндөмдөрүн калыптандыруунун жана өстүрүнүн жолдору, ыкмаларына;

-өздөштүрүлө турган тилдик жана речтик материалдар, аңгемелешүнүн тематикасы анын юридикалык адистиги менен тыгыз байланыштуулугу;

-кыргыз тилин үйрөтүдө юридикалык терминдерди эске алуу менен окутуунун ыкмаларын берү аракетине;

-оозеки метод – кыргыз тилин окутууда башкы метод экендигине;

-ар бир сабакта берилүчү жаңы материалдын санын так чектөө зарылчылыгы;

-кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга коюлуп жаткан талаптарга анализ берүгө.

Жыйынтыктап айтканда, өзгө тилди үйрөтүдө окутуунун жаңы технологияларын колдонуу – тил үйрөнүп жаткан студенттин үйрөнгөн кыргыз тилин коммуникациянын куралы катары колдоно билүүсүнө жетишүгө өбөлгө түзмөкчү.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Добаев К.Д. Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуунун лингводидактикалык проблемалары. – Каракол, 1995, 90б.

2.Керимбекова Р.А. Башка улуттар үчүн кыргыз тили окуу китебин түзүнүн лингводидактикалык негиздери. Канд. дисс. автореф. – Бишкек, 2007, 23б.

3.Керимбекова Р. Кыргыз тилин бөтөн тил катары окутуунун проблемалары//Эл агартуу. №9-10. 2001. 27-б.

4. Осмонкулов А., Козубекова Т., Ибраимова Ж. Кыргыз тили юристтер үчүн. – Б., 2008